

Mariusz Cichosz

ŚRODOWISKOWE UWARUNKOWANIA ROZWOJU CZŁOWIEKA W PERSPEKTYWIE PEDAGOGIKI SPOŁECZNEJ I ANDRAGOGIKI NA PRZYKŁADZIE POGLĄDÓW ADAMA OLGIERDA UZIEMBLY

Wstęp

Tadeusz Lewowicki w jednym ze swoich rozważań poświęconych współczesnym przemianom pedagogiki w Polsce stwierdził, iż coraz bardziej utrwała się tendencja do multidyscyplinarnego podejścia w refleksji nad wychowaniem¹. Coraz częściej dzisiaj, analizując proces wychowania oraz uwarunkowania tego procesu, wskazuje się na różnorodne czynniki, które ten proces budują, czynniki, o których jednocześnie rozważa się na gruncie różnych dyscyplin i subdyscyplin naukowych. Efektem tego jest, iż zacierają się dzisiaj tradycyjne granice między subdyscyplinami w różnych naukach, w tym i w pedagogice.

Charakterystycznym przykładem takiego mechanizmu może tu być pedagogika społeczna i andragogika. Tradycja andragogicznej refleksji nad wychowaniem oraz refleksji właściwej dla pedagogiki społecznej wyraźnie pokazuje, iż często była to i jest tradycja wspólna, a niekiedy nawet trudna do rozdzielenia. Wręcz modelowym przykładem takiego zjawiska jest twórczość i poglądy A.O. Uziembły. Postać ta choć stosunkowo mało znana – nie tylko jako pedagog społeczny czy andragog, ale jako przedstawiciel pedagogiki w ogóle – jest w tym względzie interesująca i zasługuje na głębsze poznanie. Twórca ten bowiem łączył w swoich pracach niejako „modelowo” dwie subdyscypliny pedagogiczne: andragogikę oraz pedagogikę społeczną. Wszystkie jego publikacje podejmują

---

¹ Zob. T. Lewowicki, *Pedagogika – dziesięć lat później (1994–2004) – szkic o kondycji dyscypliny naukowej oraz próbach sprostania potrzebom społecznym*, „Rocznik pedagogiczny”, 2004, t. 24, s. 14.

problematykę właściwą dla tych subdyscyplin, a nawet więcej, A.O. Uziembło w latach sześćdziesiątych był autorem zapomnianych już dziś prac o charakterze podręcznikowym zarówno dla andragogiki, jak i dla pedagogiki społecznej². Kim więc był Adam Olgierd Uziembło, w jakich latach tworzył, w kontekście jakich wydarzeń, w jakim nurcie rozwoju nauk społecznych oraz w jakim nurcie ideowym prowadził swoje badania?

Praca dydaktyczno-naukowa i organizacyjna generała Adama Olgierda Uziembły

Adam Olgierd Uziembło urodził się w Rosji w 1906 r. w rodzinie polskiej o tradycjach narodowo-niepodległościowych oraz rewolucyjnych³. W młodości uczył się m.in. w polskim gimnazjum im. M. Konopnickiej w Moskwie. Do Polski powrócił wraz z rodziną w 1920 r., gdzie uzyskał maturę, a następnie podjął studia matematyczne na Uni-

wersytecie Warszawskim. O Jego ukształtowanych już wówczas poglądach ideowych świadczy to, iż w roku 1928 wstąpił do Komunistycznej Partii Polski. Lewicowo-postępowe poglądy autora odegrały bardzo duży wpływ na jego twórczość i ostatecznie na kształt i zawartość wypracowywanych przez niego w późniejszych latach koncepcji i przyjmowane wizje relacji społecznych.

W 1939 r. rozpoczęła się droga zawodowa A.O. Uziembły, a mianowicie służba w wojsku, która w kolejnych latach jego życia, a zwłaszcza w okresie powojennym miała istotny wpływ na jego twórczość, ale również działalność organizacyjną w obszarach pedagogiki. Okres powojenny to aktywna działalność Uziembły w strukturach wojska, gdzie jako oficer polityczny brał udział w różnych pracach – na różnych szczeblach organizacyjnych, związanych głównie z problematyką nadzoru i wychowania politycznego. Dla wypracowywanej przez Niego koncepcji andragogiki i pedagogiki społecznej bardzo ważnym wydarzeniem kolejnych lat życia było powołanie w roku 1956 na stanowisko komendanta Wojskowej Akademii Politycznej im. Feliksa Dzierżyńskiego w Warszawie⁴. Śledząc dorobek autora, można śmiało powiedzieć, iż właśnie od tego okresu rozpoczęły się jego wyraźne zainteresowania pedagogiką społeczną a następnie andra-

² Zob. A.O. U z i e m b ł o, *Rola i osiągnięcia pedagogiki społecznej w Polsce Ludowej*, Warszawa 1967; także: *Różne sposoby rozumienia terminu pedagogika społeczna*, Warszawa 1968; także: *Andragogika*, Gdynia 1968.

³ Problem pochodzenia A.O. Uziembły jest złożony, gdyż, jak podaje W. Theiss, babcia jego była Rosjanką, por. za: W. T h e i s s, *Adam Olgierd Uziembło: między polityką a pedagogiką*, „Bobolanum”, 1998, nr 10.

⁴ Wojskowa Akademia Polityczna istniała w Warszawie od roku 1951, jej głównym celem było przygotowywanie kadr wojskowych – oficerskich, do pracy wychowawczo-politycznej w wojsku, por. A. C i u p i ń -

gogiką. Będąc bowiem komendantem Wojskowej Akademii Politycznej, Uziembło podjął się modernizacji procesu studiów w tej uczelni. Poszukując odpowiednich teorii w naukach społecznych, adekwatnych do całościowych wizji oświatowych lansowanych wówczas na gruncie marksizmu i leninizmu, a wężziej, ucieleśnianych w tzw. wychowaniu socjalistycznym, zwrócił uwagę na dotychczasową tradycję pedagogiki społecznej, która również w tym czasie, po okresie stalinowskich represji, przeżywała swoje odrodzenie⁵. Uziembło, choć krytyczny w stosunku do poglądów H. Radlińskiej i tradycji przedwojennej polskiej pedagogiki społecznej, widział możliwość adaptacji ogólnych założeń tej dyscypliny do współczesnych mu warunków ideowych – chodziło tu zwłaszcza o całościową wizję, głównie zinstytucjonalizowanych oddziaływań wychowawczych, również w stosunku do osób dorosłych, a więc w obszarze pozaszkolnym i poszkolnym⁶. Aktywność A.O. Uziembły była tu bardzo widoczna, a dla samej pedagogiki społecznej bardzo ważna. Mało kto dziś bowiem pamięta, że drugą Katedrą Pedagogiki Społecznej, powołaną do istnienia po 1956 r., (pierwszą była Katedra powołana do istnienia z inicjatywy Ryszarda Wroczyńskiego na Uniwersytecie Warszawskim) była Katedra Pedagogiki Społecznej powołana właśnie w roku 1957 przez A.O. Uziembło w Wojskowej Akademii Politycznej.

Aktywność organizacyjna, już wówczas generała Adama Olgierda Uziembły w WAP-ie nie trwała jednak długo, gdyż po kolejnych zmianach politycznych w Polsce, w 1959 r. musiał zrezygnować z tego stanowiska. Swoją pracę organizacyjno-dydaktyczną i naukową prowadził jednak nadal, będąc aktywnym w powołanym do istnienia w roku 1957 Towarzystwie Wolnej Wszechnicy Polskiej, zajmującym się głównie pracą oświatową, szczególnie w obszarze oświaty dorosłych⁷.

Z biegiem lat A.O. Uziembło odchodził od jednoznacznego i radykalnie ideowego – lewicowego – pojmowania spraw wychowania. W roku 1978 był inicjatorem, w ramach wspomnianego tu Towarzystwa, konwersatorium dyskusyjnego „Doświadczenie i przyszłość”, w ramach którego dyskutowano nad ówczesnymi przemianami społeczno-politycznymi w Polsce, również w dziedzinie oświaty, wskazując na potrzebę demokratyzacji życia społecznego, także w dziedzinie wychowania⁸.

---

s k i, *Wojskowa Akademia Polityczna im F. Dzierżyńskiego*, Warszawa 1986, także: D.S. K o z e r o w s k i, *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947-1967*.

⁵ Zob. M. C i c h o s z, *Pedagogika społeczna w Polsce w latach 1945-2005*, Toruń 2006.

⁶ A.O. Uziembło nawiązywał do tego nurtu pedagogiki społecznej, który był wypracowywany w Polsce w latach sześćdziesiątych, a więc bliskiego i uzgadnianego z ówczesną polityką oświatową, ideowo zaś osadzonego w marksizmie, a szeroko rozpisanego na gruncie tzw. wychowania socjalistycznego.

⁷ TWWP powstało w 1957 r. głównie z inicjatywy byłych „wszechnicowców” – osób związanych jeszcze przed wojną z Wolną Wszechnicą Polską – jedną z nielicznych przed wojną, prywatnych uczelni wyższych działających w Warszawie, por. E. S z u b e r t, *Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej. Geneza-rozwoj-perspektywy*, Warszawa 1966, także: K. B a r a n o w s k i, *Alternatywna edukacja w II Rzeczypospolitej. Wolna Wszechnica Polska*, Warszawa 2001.

⁸ Zob. A. F r i s z k e, *Opozycja polityczna w PRL. 1945-1980*, Londyn 1994.

Wychowanie i kształcenie dorosłych w ujęciu pedagogiki społecznej i andragogiki – założenia koncepcji

Zgodnie z przyjmowanymi wzorcami odnośnie sposobu rozumienia pedagogiki lat pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, a więc w okresie, w którym tworzył A.O. Uziembło, przyjmował on w punkcie wyjścia wypracowywanej przez siebie koncepcji praktyczny i empiryczny charakter pedagogiki, mówiąc, iż jest ona praktyczną nauką o wychowaniu. Jako taka dzieli się, według autora, na ideologię wychowania – tam gdzie chodzi o stanowienie celów, oraz prakseologię wychowania – tam gdzie chodzi o skuteczne organizowanie procesu wychowania⁹. Samo wychowanie, definiowane przez niego jako „ogół celowych i świadomych czynności osób, które wychowują (wychowawców), wykonywanych w zamiarze wywarcia odpowiedniego trwałego wpływu na osoby, które są wychowywane (wychowanków), czyli odpowiednie ukształtowanie ich osobowości”¹⁰, dzieli na wychowanie inicjujące oraz wzmagające.

Podział wychowania na inicjujące i wzmagające jest podziałem ze względu na cel; celem pierwszego – inicjującego – jest przygotowanie wychowanka, jako niedojrzałego członka społeczności, do wykonywania przez niego roli samodzielnego, pełnoprawnego członka społeczeństwa. Celem drugiego – wzmagającego – jest przygotowanie wychowanka do pełnienia nowej roli społecznej, udoskonalenie jego zdolności do pełnienia tej roli oraz przywrócenie utraconej przez niego zdolności do pełnienia tej roli. Typem wychowania właściwym dla pedagogiki społecznej i andragogiki, spośród wyżej wyróżnionych, jest wychowanie wzmagające¹¹.

Autor pisze o tym w sposób następujący „Z naszego punktu widzenia andragogika wchodzi w skład pedagogiki społecznej jako teorii wychowania, które nazwalibyśmy *wzmagającym*, a które obejmuje wszystkie nietypowe stosunki wychowawcze. Dlatego wychowanie dorosłych, czyli ludzi będących już dojrzałymi członkami społeczeństwa, będzie stanowiło dział pedagogiki społecznej. Z kolei w ramach teorii wychowania dorosłych znajdują się wszystkie działy pedagogiki społecznej, o tyle, o ile dotyczą one dorosłych”¹². W obrębie tak rozumianej andragogiki autor wyróżniał: 1. wychowanie pośrednie – formy wychowawczego oddziaływania bezosobowego, przez książkę, prasę, radio, telewizję itd., 2. oddziaływanie bezpośrednie – kiedy wychowawca bezpośrednio oddziałuje na osobę jako nauczyciel, przełożony lub doradca, 3. samowychowanie – kiedy człowiek dorosły sam siebie kształci. W takim ujęciu wychowanie bezpośred-

⁹ Zob. A.O. Uziembło, *Rola i osiągnięcia pedagogiki społecznej w Polsce Ludowej*, Warszawa 1967, s. 5.

¹⁰ Tamże, s. 6.

¹¹ Zdaje się, iż A.O. Uziembło tak dużą bliskość a nawet tożsamość tych dwóch subdyscyplin pedagogiki przyjmował u samych podstaw, na poziomie przyjmowanych założeń.

¹² Zob. A.O. Uziembło, *Andragogika*, Gdynia 1968, s. 3.

nie obejmuje zarówno stworzone specjalnie dla kształcenia i wychowania formy systematyczne – szkoły, kursy, oraz niesystematyczne – placówki szerzenia kultury (domy kultury, świetlice itp.), jak i działania wychowawcze „towarzyszące” (np. działania administracyjne państwa wychowującego obywateli w ramach rządzenia, działania wychowawcze zakładów pracy, wojska itp. Samowychowanie obejmuje pracę samokształceniową i prace wychowawcze organizacji społecznych (wychowanie zbiorowe)¹³. Dobrym zobrazowaniem powyższej koncepcji jest tabela, w której autor przedstawił przyjmowane rozróżnienia, por. tabela poniżej.

Wychowanie wzmagające A. bezpośrednie			Pedagogika społeczna A. działań bezpośrednich		
wychowanie:	dzieci	dorosłych	pedagogiczna nauka o wychowaniu	pedagogika społeczna dzieci i młodzieży niepracującej	pedagogika społeczna dorosłych (andragogika)
1. Oświata dorosłych – wychowanie uzupełniające					
a) kształcenie dorosłych – systematyczne – niesystematyczne			Dydaktyka dorosłych – form systematycznych – form niesystematycznych		
b) uczestnictwo kulturalne			Teoria pracy kulturalnej		
2. Wychowanie towarzyszące					
a) pracy			Pedagogika pracy (zakładu pracy)		
b) służbie wojskowej			Pedagogika wojskowa		
c) pracy organów władzy państwowej			i inne		
d) wychowanie w pracy obywatelskiej			„Pedagogika sądowa” i „penitencjarna” „Pedagogika obywatelska”		
3. Wychowanie pomagające					
a) środowiskowe (dzieci i dorosłych)			Pedagogika środowiskowa		
b) opiekuńcze (dzieci i dorosłych)			Pedagogika opiekuńcza		
c) rehabilitacyjne (dorosłych)			Pedagogika specjalna		

Źródło: A.O. U z i e m b ł o, *Rola i osiągnięcia pedagogiki społecznej w Polsce Ludowej*, Warszawa 1967.

¹³ Tamże, s. 3.

Refleksje na zakończenie

Koncepcja wychowania jaką wypracowywał Adam Olgierd Uziembło z jednej strony wyraźnie i jednoznacznie wpisowała się w ideologiczny i metodologiczny model ówczesnych nauk społecznych, z drugiej zaś strony autor wyraźnie precyzował i zawężał swoje analizy do środowiskowych wpływów społecznych – do problematyki organizowania tych wpływów w ramach całościowych, głównie instytucjonalnych oddziaływań edukacyjnych. Jego doświadczenia pracy wychowawczej w wojsku oraz przyjęte reformatorskie nastawienie odnośnie życia społecznego podyktowane ideologią marksistowsko-leninowską (nastawienie autora zawsze było w tym względzie zaangażowane), naprowadziło go na rozstrzygnięcia, jakie dawała – w sprawie budowania relacji społecznych – pedagogika społeczna oraz andragogika. Autor, wykorzystując niektóre, bardziej organizacyjne (prakseologiczne) rozstrzygnięcia wypracowane w tych naukach, zbudował stosunkowo swoistą – specyficzną koncepcję społecznych oddziaływań wychowawczych, czemu dał m.in. wyraz w pierwszym podręczniku *Andragogiki* w Polsce (Gdynia 1968), a tym bardziej w swym rozleglejszym opracowaniu pt. *Różne sposoby rozumienia terminu pedagogika społeczna*, Warszawa 1968. Obecność A.O. Uziembły w pedagogice to jednocześnie dziś trochę „zapomniany” i ciągle mało badany wątek obecności w polskiej pedagogice ludzi z wojska, często w przenośni lub dosłownie tzw. – generałów. Przykład prezentowanego autora pokazuje jednak, że obecność takich osób, choć jak się wydaje (przynajmniej w omawianym tu okresie) podyktowana względami ideologicznymi i doktrynalnymi, mogła prowadzić do twórczego rozwoju.

Bibliografia

- Baranowski K., *Alternatywna edukacja w II Rzeczypospolitej. Wolna Wszechnica Polska*, Warszawa 2001.
- Cichosz M., *Pedagogika społeczna w Polsce w latach 1945–2005*, Toruń 2006.
- Ciupiński A., *Wojskowa Akademia Polityczna im F. Dzierżyńskiego*, Warszawa 1986.
- Friszke A., *Opozycja polityczna w PRL, 1945–1980*, Londyn 1994.
- Kozerowski D. S., *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947–1967*, Warszawa 2002.
- Lewowicki T., *Pedagogika – dziesięć lat później (1994–2004) – szkic o kondycji dyscypliny naukowej oraz próbach sprostania potrzebom społecznym*, „Rocznik Pedagogiczny”, 2004, t. 24.
- Szubert E., *Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej. Geneza-rozwoj-perspektywy*, Warszawa 1966.
- Theiss W., *Adam Olgierd Uziembło: między polityką a pedagogiką*, „Bobolanum”, 1998.
- Uziembło A.O., *Andragogika*, Gdynia 1968.
- Uziembło A.O., *Rola i osiągnięcia pedagogiki społecznej w Polsce Ludowej*, Warszawa 1967.
- Uziembło A.O., *Różne sposoby rozumienia terminu pedagogika społeczna*, Warszawa 1968.